

**EL-HİLÂFE EL-‘ABBÂSİYYE FÎ DAV’
RESÂİL EMÎN ED-DEVLE
(DİRÂSE VE TAHKİK)***

*Nihat YAZILITAŞ***

IX. yüzyıldan itibaren Abbâsî Hilâfetinde siyasi çözülme başlamış, Kuzey Afrika, Mâverâünnehr ve Horasan’da bağımsız devletler kurulmuş, böylece Abbâsî halifelerinin hâkimiyet sahaları Irak dışında yok mesâbesine inmiştir. Diğer taraftan Şîî Büveyhoğulları’nın 946 yılında karışıklıklara son vermek adına Bağdat’a gelerek yönetime el koymaları, Abbâsî halifelerini idârede tamamen tesirsiz hale getirmiştir. 909 yılında Mağrib’de kurulan ve 969’da Mısır’ı ele geçirerek burasını merkez edinen Şîî Fâtımîler Suriye’yi de hâkimiyetleri altına aldıktan sonra Sünnî Abbâsî Hilâfetine karşı olan tehditlerini artırdılar. Abbâsî Hilâfeti yaklaşık bir yüzyıl bu şekilde varlığını sürdürdü.

Karahanlılar ve Gâzneliler ile girdikleri mücadeleler neticesinde 1040 yılında Tuğrul Bey’in liderliğinde devletlerini kuran, Sünnî İslâm akidesine îman etmiş Selçuklu Türkleri 1055 yılında Abbâsî halifesinin davetiyle Bağdat’a gelerek, Abbâsîleri içine düştükleri bu zor durumdan kurtarmışlar ve eski itibarlarını iade etmişlerdir. Abbâsî halîfesi de bu olayların neticesinde Tuğrul Bey’i “el-Melik el-Maşrık ve el-Mağrib” yâni “Doğunun ve Batının Hükümdârı” ilân etmiştir. Halîfe böylece İslâm dünyasının dînî lideri olarak kalırken, Tuğrul Bey de İslâm âleminin dünyevi lideri olmuştur.

Bu şekilde başlayan Selçuklu-Abbâsî ilişkileri, Selçuklu Devleti’nin inkırazına kadar inişler ve çıkışlarla devam etmiştir. İşte bu meyanda aşağıda tanıtımını yapacağımız doktora tezi bu ilişkilere ışık tutan önemli bir kaynağın tahkikli neşri olması bakımından fevkalade önemlidir.

* ‘İsâm Mustafa Abd el-Hâdî ‘Ukle, *el-Hilâfe el-‘Abbâsiyye Fî Dav’ Resâil Emîn ed-Devle (Dirâse ve Tahkîk)*, Basılmamış Doktora Tezi, Amman 1997, s.X+383.

** Dr., Niğde Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

1051-1103 yılları arasında Abbâsî Devletinde İnşâ katipliği yapmış olan Emîn ed-Devle el-‘Alâi İbn el-Mûsalâyâ (1022-1104)’nın risâlelerinin ışığı altında, Selçuklu Hâkimiyeti zamanında Abbâsî Halifeliği’nin konu edildiği tez, araştırma ve tahkikli metin olmak üzere iki ana kısma ayrılmıştır. Tezin birinci kısmını oluşturan araştırma kısmı Giriş, Kaynaklara Bakış, ve Dört Bölümden oluşmaktadır.

Giriş’de üç sayfa içinde konuya genel bir giriş yapılarak Yazma’nın ve araştırma konusunun önemi vurgulanmıştır.

Kaynaklara Bakış (1-10)’da tezin araştırma kısmı hazırlanırken ve Yazma’nın tahkiki yapılırken faydalanılan kaynaklar ve tetkik eserler hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci Bölümde (s.11-40) “Risâlenin Yazarı ve Tahkik Metodu” başlığı altında; el-‘Alâi İbn el-Mûsalâyâ’nın şahsiyeti, üstlendiği önemli görevler, inşâsındaki üslûbu, Yazma’nın özellikleri ve tahkik metodu üzerinde durulmuştur.

İkinci Bölümde (s.41-78) “Selçuklu Hâkimiyeti Altında Abbâsî Halifeliği’nin Siyasî Durumu (1055-1094)” başlığı altında; Selçuklu hâkimiyeti öncesinde Abbâsî Halifeliği’nin durumuyla birlikte Selçukluların asılları hakkında özet ve hâkimiyete ulaşma keyfiyetleri, Besâsiri fitnessi, Selçuklu hâkimiyeti altında Abbâsî Halifeliğinin durumu, Abbâsî halifelerinin Selçuklu sultanları ve vezirleriyle ilişkileri ve Bağdat’taki Selçuklu idâresi konu edilmiştir.

“Abbâsîler’in Komşu Devletlerle olan İlişkileri” başlığını taşıyan Üçüncü Bölümde (s.79-106); Abbâsî Halifeliği’nin kendi hâkimiyetini tanıyan Selçuklu Emirleri, ‘Akîfler, Gâzneliler, Mervânîler ve el-Murâbitûn gibi devletlerle, Abbâsî Hilâfetine rakip olan Fâtımîler ve Gayrimüslim Bizans ile olan ilişkileri hakkında bilgi sunulmuştur.

Dördüncü Bölümde (s.107-142); Abbâsî Halifeliğ’in’de halîfe, veliaht, vezâret, niyâbet el-vüzerâ, dîvânlar, üstâziyet ed-dâr, el-hicâbet, eş-şurta, kuzâ’i el- kuzât, kuzâ’i el-mezâlim, nikâbet el-eşrâf ve Ceslikat gibi makam ve mansıblar hakkında bilgi verilmiştir.

143-148 sayfaları arasında Yazma’nın sayfalarından bir kaçının fotokopisi örnek olarak verilmiştir.

Tezin bizim için önemli olan ikinci kısmında (s.149-367); Emîn ed-Devle’nin risâleleri tahkikli metin olarak verilmiştir. Aslında bu kısım Emîn ed-Devle’nin eserinin ikinci cildi olup, Yazma’nın tek nüshası Tunus Milli Kütüphanesi’nde 14712 numarada kayıtlı bulunmaktadır. 396 sayfadan (=198 varaktan) oluşan Yazma’nın her sayfasında 13 satır vardır. Bir tanesi mükerrer olmak üzere Abbâsî Halifelerinin Selçuklu Sultanlarına, vezirlerine ve diğer devletlere gönderdiği 66 mektuptan meydana gelen bu Yazma eserin aslı

olmayıp sonradan yapılmış bir kopyasıdır. 1059-1097 yılları arasında Abbâsî halifelerinin gönderdiği bu altmışaltı mektuptan, 6 tanesi Tuğrul Bey'e; 17 tanesi Alparslan'a; 4 tanesi Melikşâh'a; 9 tanesi Nizâm el-Mülk'e; 3 tanesi el-Kündirî'ye ve 1 tanesi Atsız bey'e olmak üzere toplam 30 adedi Büyük Selçuklu Sultanlarına ve devlet adamlarına gönderilmiştir. Geriye kalanlar ise Abbâsî hâkimiyetini tanıyan diğer İslam devletlerine ve devlet adamlarına gönderilmiştir.

Selçuklulara gönderilen mektupların konusunu; taht değişiklikleri, bastırılan ayaklanmalar, Bizans karşısında kazanılan zaferler ve yeni fethedilen topraklar için kutlamalar; Selçukluların atadıkları bazı idârecilerin icraatlarından duyulan rahatsızlıktan dolayı şikayetler oluşturmaktadır. Şimdiye kadar hiçbir yerde yayımlanmayan bu risâleler Selçuklu-Abbâsî ilişkilerine ve devrin olaylarına ışık tutması bakımından fevkalâde mühimdir. Bu sebeple Ürdün Üniversitesinde, 'Îsâm Mustafa Abd el-Hâdî 'Ukle tarafından doktora tezi olarak tahkiki yapılan Türk tarihinin bilinmeyen bu kaynağının dilimize çevrilerek neşredilmesi Türk tarihine önemli bir katkı olacaktır.